

RODZICIELSTWO Z PERSPEKTYWY RODZICÓW DZIECKA PEŁNOSPRAWNEGO I NIEPEŁNOSPRAWNEGO INTELEKTUALNIE

LUCYNA BAKIERA, ŻANETA STELTER

ABSTRACT. Bakiera Lucyna, Stelter Żaneta, *Rodzicielstwo z perspektywy rodziców dziecka pełnosprawnego i niepełnosprawnego intelektualnie* (Parenthood from the perspective of parents of a child mentally fit and a child mentally handicapped). Zalety i wady życia w rodzinie i poza rodziną. Roczniki Socjologii Rodziny, XX, Poznań 2010. Adam Mickiewicz University Press, pp. 131-151. ISBN 978-83-232-2257-6. ISSN 0867-2059. Text in Polish with a summary in English.

Lucyna Bakiera, Żaneta Stelter, Instytut Psychologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (Institute of Psychology Adam Mickiewicz University), ul. Szamarzewskiego 89, 60-568 Poznań, Poland.

Wychowanie dziecka stanowi ten rodzaj aktywności,
który może w istotny sposób dynamizować rozwój dorosłego
D. Opopda, *Rodzicielstwo. Wybrane zagadnienia kontekstów edukacyjnych*

WPROWADZENIE

Szczególna rola rodziny w życiu jednostki i społeczeństwa polega na tym, że jest ona niejako wyjściowym środowiskiem ludzkiego bycia i stania się. Stanowi swoiste locus sensus¹. „W rodzinie wzrasta i rozwija swoje potencjalne możliwości człowiek, który jest złożoną istotą bio-psycho-duchową. W rodzinie jednostka doświadcza najgłębszych pokładów swego istnienia. Wśród nich takich jego właściwości jak godność, odpowiedzialność, wartości i sens. W rodzinie „rodzice i dzieci doświadcniają i odkrywają na drodze współbycia, egzystencjalnie naturalnego i bardzo pierwotnego sensu i sensowności życia”². Znaczenie rodziny dla jednostki i społeczeństwa dostrzegane już było w czasach starożytnych. Na jej szczególną rolę w życiu społecznym i indywidualnym zwracał uwagę już Ary-

¹ K. Popielski, *Neotypyczny wymiar osobowości*, Lublin 1994; K. Popielski, *Rodzina jako locus sensus*, „Studia Pelpińskie”, 2002, nr 33, s. 511-523.

² K. Popielski, *Rodzina ...*, op. cit., s. 522.

stoteles. Traktując rodzinę jako dobro pierwotne, twierdził on, że „rodzina jest wspólnotą stworzoną przez naturę dla powszechnego bytowania człowieka”³.

Specyficzne miejsce, wśród ról rodzinnych, przypada rodzicielstwu. Funkcjonowanie człowieka w roli matki bądź ojca wnosi w życie jednostki istotne wartości i przeżycia. Dziecko przez sam fakt zaistnienia w rodzinie daje poczucie spełnienia i inicjuje więzi miłości. To sprawia, że u rodziców wzrasta zaangażowanie w życie i ujawnia się jego sens. Dla kobiety doświadczenie macierzyństwa jest szczególnie dopełnieniem jej istnienia w rodzinie, sprawia, że kobieta jest w stanie przezwyciężyć wiele trudu, cierpienia i wyrzeczeń dla dobra swojego dziecka i swojej rodziny. U mężczyzny z kolei taką formą doświadczenia, dopełnienia i pogłębienia sensu swojej egzystencji jest realizowanie potrzeby sprawczości i opiekuńczości wobec członków rodziny⁴.

Wyjątkowa rola rodzicielstwa wśród ról rodzinnych wynika z jego dwupodmiotowego znaczenia. Z jednej strony sposób pełnienia ról rodzicielskich wpływa na rozwój potomstwa, z drugiej natomiast jest czynnikiem modyfikującym przebieg zmian rozwojowych w życiu dorosłych. Pierwszy z wymienionych aspektów dotyczy opieki nad dzieckiem i jego wychowania, którego jakość odgrywa fundamentalną rolę z punktu widzenia potrzeb dziecka i jego kompetencji. Drugi wynika z faktu, iż bycie matką/ojcem stanowi istotny komponent tożsamości dorosłych, wpływając na pozarodzielskie obszary ich funkcjonowania.

TEORETYCZNE PODSTAWY BADAŃ

ZNACZENIE RODZICIELSTWA W ROZWOJU CZŁOWIEKA DOROSŁEGO

Doniosłość rodzicielstwa w aktywności dorosłych podkreślają autorzy znanych w psychologii koncepcji rozwoju człowieka w całym cyklu życia. Wśród nich wymienić można koncepcję zadań rozwojowych R. Havighursta⁵. Rozpoczęcie życia rodzinnego i wychowywanie dzieci oraz wspomaganie dorastających dzieci w stawianiu się odpowiedzialnymi i szczęśliwymi ludźmi dorosłymi traktowane są przez autora jako wskaźniki pomyślnego rozwoju, odpowiednio we wczesnej i średniej dorosłości. Ich realizowanie jest wyrazem sprostania oczekiwaniom społecznym, a jednocześnie prowadzi do zadowolenia jednostki i sprzyja wypełnianiu zadań w innych

³ Aristoteles (384-322.C.), *Polityka*, Warszawa 2008.

⁴ *Ibidem*.

⁵ R.J. Havighurst, *Developmental Tasks and Education*, New York - London 1981.

obszarach aktywności oraz w kolejnych fazach rozwojowych. Niepowodzenie w realizowaniu zadań jest źródłem frustracji i braku akceptacji społecznej oraz utrudnia osiągnięcie pozytywnych rezultatów dalszych zadań rozwojowych. R. Havighurst uważa, że w większości społeczeństw istnieją ramy czasowe na zrealizowanie przez jednostkę określonych zadań. Czasem optymalnym do podjęcia zadań związanych z rodzicielstwem, zarówno ze względów natury biologicznej, jak i psychospołecznej, jest wczesna dorosłość.

Argumenty świadczące o wadze rodzicielstwa w rozwoju człowieka dorosłego wysuwa również D. Levinson⁶. Uznaje on, że struktura życiowa dorosłych, czyli podstawowy wzorzec ich aktywności w zakresie zaangażowania poznawczego, emocjonalnego i społecznego, dotyczy m.in. rodzicielstwa. Podkreślając znaczenie relacji międzypokoleniowych, uznaje on odpowiedzialność wynikającą z rodzicielstwa za decydującą dla rozwoju indywidualnego oraz dla utrzymania ciągłości w społeczeństwie.

Odwołując się natomiast do teorii rozwoju psychospołecznego w opracowaniu E.H. Eriksona⁷, można uznać, iż podjęcie roli matki/ojca oraz troska o rozwój potomstwa jest przejawem pomyślnego rozwiązania kryzysu *generatywność vs stagnacja*, charakterystycznego dla okresu dorosłości. Zarówno E.H. Erikson, jak i inni badacze⁸ traktują rodzicielstwo jako podstawową formę generatywności. J. Kotre⁹ natomiast generatywność rodzicielską uznaje jako ważny obszar kreatywności człowieka dorosłego, która pozwala przekształcić optykę indywidualną w perspektywę ponadindywidualną, stając się istotnym czynnikiem kształtowania tożsamości.

Poprzez rodzicielstwo jednostka uczy się pełnienia określonych ról społecznych, a tym samym poszerza swoje kompetencje i umiejętności radzenia sobie z istotnymi zadaniami życiowymi. Podkreśla się, że rola rodzica i jakość jej pełnienia jest jednym z istotnych moderatorów jakości życia w okresie dorosłości¹⁰. Jakość doświadczeń wynikających z podjęcia roli rodzicielskiej spozrzegana jest przez pryzmat możliwych profitów, ale także deficy-

⁶ D.J. Levinson, *A conception of adult development*, „American Psychologist”, 1986, 41, 3-13.

⁷ E.H. Erikson, *Identity and the Life Cycle*, New York - London 1980; E.H. Erikson, *Tożsamość a cykl życia*, Poznań 2004; E.H. Erikson, *The Life Cycle Completed*. New York - London 1982; E.H. Erikson, *Dopełniony cykl życia*, Poznań 2002.

⁸ B. Harwas-Napierała, *Zachodni model niezależności w wychowaniu rodzinnym. Uwagi krytyczne*. „Problemy Rodziny”, 2001, nr 2, s. 24-27; L. Bakiera, *Generatywność rodziców jako wartość rozwojowa rodziny*, [w:] B. Harwas-Napierała (red.), *Rodzina jako wartość w rozwoju człowieka*, Poznań 2009, s. 59-90.

⁹ J. Kotre, *Outliving the Self. How We Live on in Future Generations*. New York 1996; J. Kotre, *Make It Count. How To Generate a Legacy That Gives Meaning to Your Life*. New York 1999.

¹⁰ T. Rostowska, *Rozwojowe aspekty jakości życia rodzinnego*, [w:] T. Rostowska (red.), *Jakość życia rodzinnego. Wybrane zagadnienia*, Łódź 2006, s. 11-27.

tów pojawiających się w życiu dorosłego¹¹. Dla dorosłych doświadczenia zdobywane w kontakcie ze zmieniającym się dzieckiem stanowią o dwu odmiennych, ale dopełniających się aspektach rozwoju indywidualnego. Jest nim zmienność i stałość, świadczące o tym, że pomimo tego, że nie jesteśmy tacy sami, pozostajemy ci sami¹². Bycie matką/ojcem jest stałe, choć wypełniają je treści powodujące zmienność jednostki w czasie.

W rodzicielstwo wpisana jest troska o potomstwo i jego rozwój. Można uznać, że podstawowym kryterium prawidłowego rozwoju dorosłych w roli rodziców jest pomyślny rozwój potomstwa. Motywacja działań opiekuńczych wobec potomstwa ma znaczenie rozwojowe nie tylko dla ich odbiorców (dzieci), ale i autorów (rodziców). Jest odpowiedzią na istotną potrzebę człowieka dorosłego, a mianowicie bycia potrzebnym i użytecznym. Jednak fakt pozostania rodzicem nie implikuje automatycznie pomyślnego rozwoju dorosłych i realizowania funkcji rodziny.

Odwołując się do kategorii zaangażowania, które szczególnie intensywnie eksplorowane jest przez psychologów pracy¹³, należy zwrócić uwagę, że stopień zaangażowania w rodzicielstwo mieści się na continuum od głębokiego zaangażowania do wyobcowania w tej roli i jest zależne od spostrzeganych konsekwencji z nim związanych. W kontekście niepełnosprawności umysłowej dziecka stopień zaangażowania dorosłych w rodzicielstwo można ujmować jako ogólne włączanie się w działania codziennego życia, które umożliwiają zaspokojenie istotnych potrzeb jednostki, niezależnie od przeciwności losu¹⁴.

RODZICIELSTWO WOBEC DZIECKA NIEPEŁNOSPRAWNEGO

Dziecko niepełnosprawne intelektualnie determinuje życie wewnątrzrodzinne, wyznaczając każdemu z członków rodziny określone obowiązki, funkcje i zadania¹⁵. W przypadku rodziny posiadającej dziecko niepełno-

¹¹ K.M. Nomaguchi, M.A. Milkie, *Cost and Rewards of Children: The Effects of Becoming a Parent on Adults' Lives*. „Journal of Marriage and Family”, 2003, nr 65, s. 356-374.

¹² M. Grygielski, *Rola rodziny w kształtowaniu postaw wobec własnego rozwoju*, [w:] D. Koronas-Biela (red.), *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, Lublin 2001, s. 175-193.

¹³ A. Bańka, *Ewolucja teorii przywiązania w ujęciach rozwojowych i fenomenologicznych: dwie tradycje, ich badacze i przenikania*, [w:] J.M. Brzeziński (red.), *Psychologia. Między teorią, metodą i praktyką*, Poznań 2007, s. 141-174.

¹⁴ J.E. Lydon, M.P. Zanna, *Commitment in the face of adversity: A value-affirmation approach*. „Journal of Personality and Social Psychology”, 1990, nr 58, 6, 1040-1047.

¹⁵ I. Jelonekiewicz, *Radzenie sobie rodziców z chorobą dziecka-wybrane zagadnienia*, „Nowiny Psychologiczne”, 1992, nr 4, s.101-108; E. Pisula, *Psychologiczne problemy rodziców dzieci z zaburzeniami rozwoju*, Warszawa 1998; A. Twardowski, *Sytuacja rodzin dzieci niepełnosprawnych*, [w:] I. Obuchowska (red.), *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*, Warszawa 1999, s. 18-52.

sprawne, funkcje rodziny są najczęściej zakłócone, a zrealizowanie trudniejszych w tym wypadku ról wymaga szczególnego nakładu pracy i niesie duże obciążenie psychiczne. Dziecko z ograniczoną sprawnością intelektualną to szok dla rodziców, to coś poza marzeniami i planami dotyczącymi szczęśliwego rodzicielstwa.

J. Kamińska-Reyman¹⁶, opisując sytuację rodziców dzieci autystycznych, posługuje się terminem „rodzice zagubieni w rzeczywistości”. Opisane przez nią obszary zagubienia nie są obce rodzicom zmagającym się z niepełnosprawnością umysłową dziecka. Takie zagubienie się nierzadko prowadzi do zmian w zakresie pojmowania ról rodzicielskich wobec dziecka z ograniczoną sprawnością intelektualną. Role społeczne, w tym rola matki czy ojca, nie są bowiem realizowane w gotowej formie, ale są tworzone i modyfikowane w zależności od specyfiki interakcji z innymi. Ich istotą jest komplementarność, a zmiany w sposobie pełnienia roli przez jednego członka rodziny powodują zmiany u pozostałych osób¹⁷. W tym kontekście możemy więc mówić o procesach przystosowania się do roli rodzica dziecka niepełnosprawnego intelektualnie.

Opieka i wychowanie dziecka z ograniczoną sprawnością umysłową to sytuacja, która może przekraczać możliwości adaptacyjne rodziców. Zawiera ona bowiem wiele trudnych do przewidzenia momentów. Niepełnosprawne intelektualnie dziecko sprawia, że role rodzicielskie i relacje małżeńskie mogą być ograniczone bądź zaburzone¹⁸. Homeostaza systemu rodzinnego zostaje zachwiana, a nawet przerwana z powodu konfliktu pomiędzy więzią rodzinną a indywidualnością jednostki, rolami małżeńskimi a rolami rodzicielskimi, byciem rodzicem dziecka niesprawnego intelektualnie a realizacją roli wobec pozostałych zdrowych dzieci.

Macierzyństwo jest znaczącym elementem mikrosystemu rodzinnego i zakłada priorytetową rolę matki w tworzeniu i pielęgnowaniu więzi emocjonalnej w rodzinie. Kobieta staje się matką nie tyle poprzez posiadanie dziecka, ale poprzez wejście z nim w bliskie relacje uczuciowe i fizyczne. Niepełnosprawność intelektualna dziecka może zaburzyć ten proces, a tym

¹⁶ J. Kamińska-Reyman, *Rodzice zagubieni w rzeczywistości*, [w:] I. Heszen-Niejodek (red.), *Doświadczenie kryzysu – szansa rozwoju czy ryzyko zaburzeń?* Katowice 1995, s. 26-41.

¹⁷ V. Będkowska-Heine, *Wpływ przewlekłej choroby dziecka na funkcjonowanie w roli ojca*, [w:] B. Cytowska, B. Winczura (red.), *Dziecko chore. Zagadnienia biopsychiczne i pedagogiczne*, Kraków 2007, s. 53-78.

¹⁸ I. Przywarka, *Rodzina w sytuacji choroby*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, 2003 nr 15, s. 153-172; M. Skórczyńska, *Przewlekła choroba dziecka w aspekcie realizacji zadań życiowych jednostki i rodziny*, [w:] B. Cytowska, B. Winczura (red.), *Dziecko chore. Zagadnienia biopsychiczne i pedagogiczne*, Kraków 2007, s. 39-51.

samym uniemożliwić, a na pewno utrudnić kobiecie osiągnięcie tożsamości macierzyńskiej¹⁹.

Pomimo tego, że w świadomości społecznej wychowanie dziecka kojarzy się przede wszystkim z osobą matki, wydawać by się mogło, że ranga ojca w rodzinie wzrasta, gdy pojawia się dziecko niepełnosprawne. Jego przygotowanie do życia, rewalidacja, wymagają przecież specjalnej pomocy ze strony obojga rodziców. Natomiast analiza literatury przedmiotu pokazuje, że jeżeli mówi się o ojcostwie wobec niepełnosprawności, to raczej wskazuje się, że ojcowie częściej niż matki nie wywiązują się z zadań wpisanych w rolę rodzicielską wobec dziecka niepełnosprawnego, ale szczególne motywy ich postępowania nie są do końca znane²⁰.

Nie oznacza to jednak, że ojcowie w mniejszym stopniu niż matki przeżywają niepełnosprawność dziecka. Ojcowie dzieci z ograniczoną sprawnością umysłową, tak jak i matki, odczuwają stratę, frustrację, winę czy złość²¹. Mają jednak mniej okazji do wypracowania przeciwwagi dla tych uczuć. Matka może znaleźć ulgę w codziennych czynnościach wokół dziecka, które dają jej poczucie, że robi dla niego coś ważnego i że jest niezbędna, może też okazać rozpacz i słabość²². W naszej kulturze słabość może okazywać jedynie kobieta, kobiecie też bardziej przystoi opieka nad dzieckiem. To pokazuje jak złożona jest sytuacja emocjonalna ojców dzieci upośledzonych umysłowo. Wobec takich wzorców kulturowych trudniej im odreagować przeżywane napięcia, a sposobem na radzenie sobie z problemami są mechanizmy wypierania i zaprzeczania. Wiąże się z tym ryzyko, że w rzeczywistości nie rozwiązują oni w ogóle swych emocjonalnych problemów²³.

Rzeczywistość związana z wychowaniem dziecka z poważną dysfunkcją rozwojową kryje w sobie wiele specyficznych i trudnych do przewidzenia momentów. To powoduje, że w przypadku rodziców dziecka niepełnosprawnego, szczególnie dziecka niesprawnego intelektualnie, możemy mówić o innym rodzicielstwie. Rodzicielstwie, które powoduje zachwianie

¹⁹ M. Zalewska, *Trudne macierzyństwo*, [w:] D. Kornas-Biela (red.), *Oblicza macierzyństwa*, Lublin 1999, s. 297-303.

²⁰ A. Twardowski, *Sytuacja rodzin dzieci niepełnosprawnych*, [w:] I. Obuchowska (red.) *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*, Warszawa 1999, s. 18-52; E. Minczakiewicz, *Dziecko niepełnosprawne: rozwój i wychowanie*, Kraków 2003; B. Sidor, *Ojciec w rodzinie z dzieckiem z niepełnosprawnością umysłową*, [w:] D. Kornas-Biela (red.), *Oblicza ojcostwa*, Lublin 2001, s. 381-389.

²¹ A. Twardowski, *Sytuacja ...*, op. cit., s. 18-52.

²² E. Pisula, *Psychologiczne problemy rodziców dzieci z zaburzeniami rozwoju*, Warszawa 1998.

²³ F. Buczyński Ofm, *Funkcjonowanie ojców w sytuacji zagrożenia życia ich dziecka*, [w:] D. Kornas-Biela (red.), *Oblicza ojcostwa*, Lublin 2001 s. 390-405; B. Sidor, *Ojciec...*, op. cit.; A. Twardowski, *Sytuacja rodzin...*, op. cit.

dotychczasowych wartości i wynikających z nich celów²⁴. Rodzicielstwie, w którym zależność dziecka od osób dorosłych jest znaczna, rodzicielstwie opartym na niepokoju dotyczącym przyszłości dziecka, rodzicielstwie narażonym na obserwowanie odrzucenia społecznego swego dziecka.

METODOLOGIA BADAŃ

Celem podjętych badań było porównanie stosunku matek i ojców do rodzicielstwa z uwzględnieniem stanu zdrowia dziecka. Podjęto próbę ustalenia, jak pojmowane jest rodzicielstwo przez rodziców dzieci niepełnosprawnych intelektualnie, a jak w przypadku rodziców mających dziecko rozwijające się prawidłowo. Podstawowe pytanie badawcze, jakie postawiono brzmi: Jaki jest stosunek do rodzicielstwa rodziców dzieci zdrowych i rodziców dzieci niepełnosprawnych intelektualnie?

W badaniu wzięło udział 49 rodzin, w tym 28 rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym intelektualnie. Łącznie przebadano 98 osób. W każdej rodzinie zbadano oboje rodziców, jednakże w czterech rodzinach z dzieckiem zdrowym i dwóch z dzieckiem niepełnosprawnym ojcowie oddali niepełne kwestionariusze, co uniemożliwiło ich analizę. Ostatecznie analiza statystyczna objęła 28 matek i 26 ojców mających dziecko z ograniczoną sprawnością umysłową oraz 21 matek i 17 ojców dzieci z normą intelektualną.

W badaniu wykorzystano następujące metody:

1. Test Niedokończonych Zdań, wzorowany na teście J.B. Rottera, składający się z 48 tzw. trzonów, czyli początków zdań zapisanych na karcie badania. Zadaniem osoby badanej było ich dokończenie. Przykładowe reakcje badanych prezentowane są w artykule. Zakłada się, że kończąc zdanie badany projektuje swoje nastawienie. Każde stwierdzenie w teście było analizowane przez sędziów kompetentnych. Analiza jakościowa treści reakcji umożliwiła poznanie oczekiwań wobec macierzyństwa/ojcostwa, jego znaczenia dla badanych, zagrożeń i możliwych gratyfikacji płynących z rodzicielstwa dla rozwoju indywidualnego, a także pozwala na określenie ogólnej postawy wobec rodzicielstwa. Ponadto uzyskane wyniki posłużyły do określenia wskaźnika aprobaty i dezaprobaty roli rodzicielskiej. Wskaźnik aprobaty roli (WAR) jest ilorazem liczby pozytywnych stwierdzeń osoby badanej i liczby wszystkich stwierdzeń w teście. Wskaźnik dezaprobaty roli (WDR) obliczano analogicznie, w liczniku wstawiając sumę negatywnych stwierdzeń danej osoby.

²⁴ B. Sidor, *Trudności przeżywane przez rodzinę dziecka z niepełnosprawnością umysłową*, [w:] D. Kornas-Biela (red.), *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, Lublin 2001, s. 393-405.

2. Kwestionariusz Stylu Spostrzegania, tzw. Koło Shalita²⁵, który umożliwia m.in. poznanie czynników istotnych dla rodzicielstwa w ocenie osób badanych. Polecenie sformułowane jest w postaci otwartego pytania: „Co Pani/Pan uważa za typowe dla rodzicielstwa?” Odpowiedzi wpisywane są we fragmenty koła, następnie osoba badana ustala ich kolejność ważności, wpisując cyfry porządkowe i ocenia je pod względem emocjonalnym (na skali od: „czynnik bardzo pozytywny” do „czynnik bardzo negatywny”). Analiza ilościowa odpowiedzi pozwala określić poziom spójności spostrzegania roli rodzicielskiej (R), stopień zaangażowania emocjonalnego w rolę (E) oraz poziom zadowolenia z roli (I).

3. Przy maksymalnej liczbie 12 czynników, wymienionych przez osobę badaną, i rangach niewiązanych, wskaźnik R przyjmuje wartości od 0,08 do 1,0. Przy podobnym założeniu o liczbie czynników i rangach maksymalna wielkość wskaźnika E wynosi 6,46, minimalna -6,46. Zakres zmienności wskaźnika E wynosi 0-2,0. W przypadku wskaźników E i I, ich wyższa wartość świadczy o większym nasileniu zmiennych, natomiast im niższy wskaźnik R, tym wyższy stopień spójności spostrzegania rodzicielstwa.

4. Skala Zadowolenia z Życia²⁶, która dotyczy dobrostanu psychicznego badanych osób, czyli subiektywnej oceny własnego życia. Skala składa się z pięciu stwierdzeń odnoszących się do ogólnej sytuacji życiowej. Osoba badana ustosunkowuje się do nich, określając stopień, w jakim się z nimi zgadza, przyporządkowując cyfrę na skali siedmiopunktowej. Wyniki mieszczą się w przedziale od 5 do 35 punktów.

WYNIKI

Uzyskane wyniki świadczą o dominacji pozytywnych postaw wobec rodzicielstwa wśród badanych osób. Zarówno w grupie rodziców dziecka pełnosprawnego, jak i niepełnosprawnego intelektualnie, przeważają reakcje aprobujące rodzicielstwo, przy czym rodzice dziecka niepełnosprawnego wykazują ograniczoną aprobatę roli rodzicielskiej i częściej w sposób negatywny wypowiadają się na temat pełnionej roli niż rodzice dziecka zdrowego (tabela 1). Różnice istotne statystycznie dotyczą zarówno matek, jak i ojców (tabela 2).

²⁵ J. Czapiński, „Koło” – Shalita Kwestionariusz Stylu Spostrzegania, „Materiały do nauczania psychologii”, 1978, 3, 4, 283-299.

²⁶ E. Diener, R.E. Lucas, S. Oishi, *Dobrostan psychiczny. Nauka o szczęściu i zadowoleniu z życia*, [w:] J. Czapiński (red.), *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, Warszawa 2008, s. 35-50.

Tabela 1

Stosunek do rodzicielstwa rodziców dzieci zdrowych i niepełnosprawnych intelektualnie – średnie wartości WAR i WDR

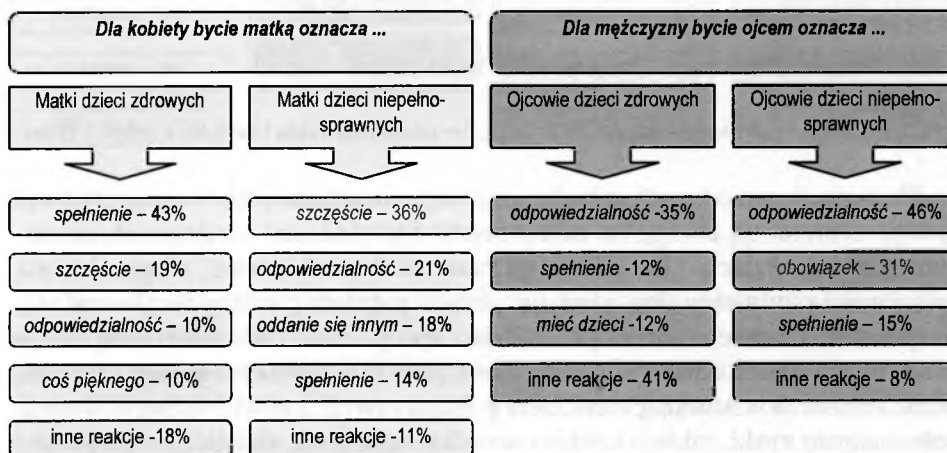
Zmienna	Rodzice		t	p
	Dzieci zdrowe	Dzieci niepełnosprawne		
WAR	0,62	0,43	5,86	0,00
WDR	0,09	0,16	-4,00	0,00

Tabela 2

Stosunek do rodzicielstwa matek i ojców dzieci zdrowych i niepełnosprawnych intelektualnie – średnie wartości WAR i WDR

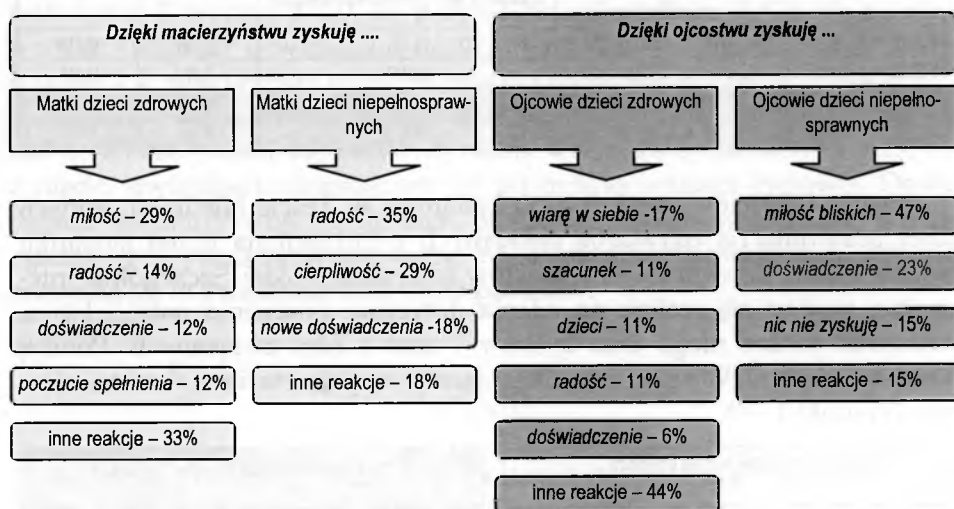
Zmienna	Matki / Ojcowie		t	p
	Dzieci zdrowe	Dzieci niepełnosprawne		
WAR	0,65	0,46	4,76	0,00
WDR	0,10	0,19	-2,86	0,01
WAR	0,59	0,41	3,33	0,00
WDR	0,08	0,15	-2,66	0,01

Analiza jakościowa reakcji osób badanych w Teście Niedokończonych Zdań pozwoliła na uzyskanie obszernych informacji na temat stosunku badanych osób do wybranych aspektów roli rodzicielskiej. Szczególnie interesujące wydają się reakcje na zdania dotyczące znaczenia rodzicielstwa, oczekiwań wobec niego oraz zysków i strat z nim związanych. Poniżej przedstawiono niektóre zdania ukazujące percepcję macierzyństwa i ojcostwa (rysunki 1 – 4).

Rys. 1. Porównanie reakcji badanych matek i ojców na zdania Testu Niedokończonych Zdań

W przypadku zdania *Dla kobiety bycie matką oznacza...*, zwraca uwagę fakt, iż matkom wychowującym dzieci w normie intelektualnej macierzyństwo kojarzy się ze spełnieniem i szczęściem, natomiast macierzyństwo wobec dzieci z ograniczoną sprawnością intelektualną uruchamia skojarzenia związane z oddaniem się innemu. Macierzyństwo jako spełnienie w percepcji matek dzieci upośledzonych umysłowo pojawia się stosunkowo rzadko. W obu grupach pojawia się także odpowiedzialność, która wydaje się czynnikiem ważniejszym dla matek borykających się z kryzysem upośledzenia dziecka. Odpowiedzialność pojawia się także w wypowiedziach badanych ojców. Duża ilość wskazań świadczy o wysokiej pozycji odpowiedzialności w pełnieniu roli ojca, niezależnie od stanu zdrowia dziecka. Dla ojców dzieci niepełnosprawnych intelektualnie rodzicielstwo to także obowiązek, ale i spełnienie.

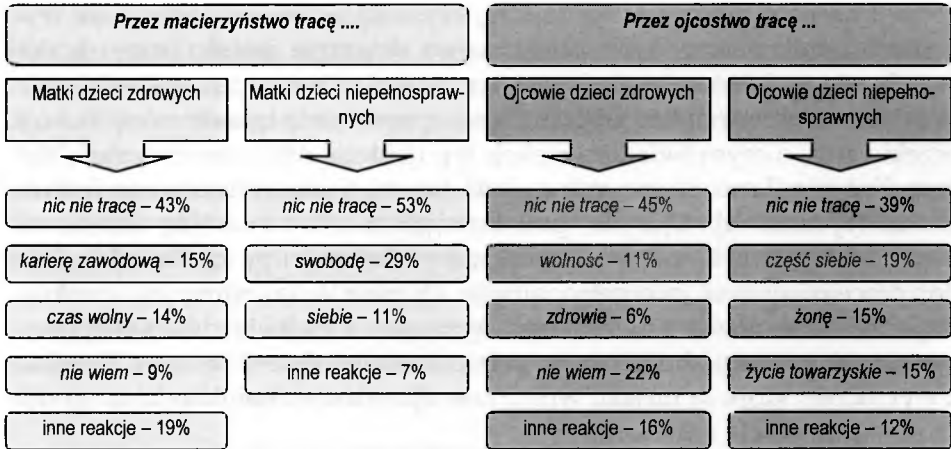

Rys. 2. Porównanie reakcji badanych matek i ojców na zdania Testu Niedokończonych Zdań

Reakcje ujawnione przez badane kobiety na zdanie *Dzięki macierzyństwu zyskuję ...* zwracają uwagę na odmiennosć doświadczeń związanych ze stanem zdrowia dziecka. Jak pokazuje rysunek 2 matki dzieci z ograniczoną sprawnością intelektualną zyskują dzięki pełnionej roli głównie radość, cierpliwość i nowe, można powiedzieć specyficzne doświadczenia, natomiast matki dzieci zdrowych zdobywają przede wszystkim miłość i radość. Wśród ojców wychowujących dzieci pełnosprawne z równą częstotliwością pojawiają się zyski, takie jak wiara w siebie, szacunek, radość czy po prostu potomstwo. Natomiast w grupie ojców dzieci niepełnosprawnych umysłowo

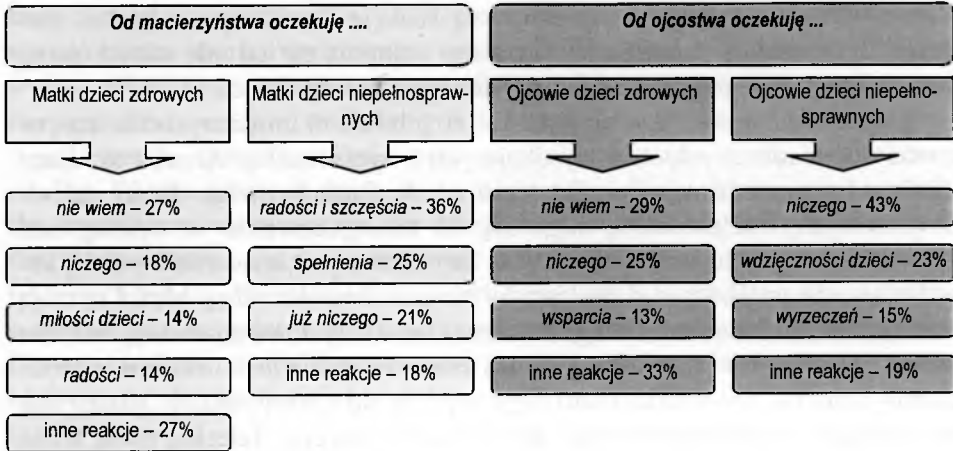
wo odnotowano dużą liczbę wskazań na profity w postaci miłości bliskich. Elementem różnicującym obie grupy są reakcje świadczące o braku spostrzeganych zysków z pełnionej roli, które pojawiły się jedynie wśród ojców doświadczających upośledzenia umysłowego swoich dzieci.

Istotne wydaje się, że większość badanych kobiet i mężczyzn nie ma poczucia doświadczanych strat wynikających z bycia matką/ojcem, i to niezależnie od stanu zdrowia dziecka (rysunek 3). Reakcje matek dzieci niepełnosprawnych intelektualnie sugerują, iż zaangażowanie w opiekę nad dzieckiem z ograniczoną sprawnością umysłową jest znacznie bardziej absorbujące niż opieka nad dzieckiem w normie intelektualnej. Matki te mają przede wszystkim poczucie ograniczonej swobody i doświadczają uczucia utraty części siebie jako konsekwencji realizowania roli w obliczu upośledzenia dziecka. Potwierdzeniem tego wydają się reakcje ojców, którzy doświadczając niepełnosprawności intelektualnej swego dziecka, mają także poczucie utraty żony. Można to interpretować jako wyraz ich świadomości, iż opieką nad dzieckiem upośledzonym umysłowo obarczone są głównie matki.

Rys. 3. Porównanie reakcji badanych matek i ojców na zdania Testu Niedokończonych Zdań

Ojcowie dzieci niepełnosprawnych intelektualnie, podobnie jak ich żony, mówią o utracie części siebie, co w tym kontekście można traktować jako czynnik specyficzny dla rodzicielstwa wobec dziecka z ograniczoną sprawnością umysłową. Tymczasem wśród reakcji ojców dzieci w normie intelektualnej pojawia się wolność i zdrowie jako walory, które mogą zostać utracone w trakcie realizacji roli ojca.

Rys. 4. Porównanie reakcji badanych matek i ojców na zdania Testu Niedokończonych Zdąń

Naturalność roli matki wydaje się czynnikiem tłumaczącym brak wyraźnych oczekiwań wobec macierzyństwa w grupie matek, które nie doświadczyły problemu upośledzenia umysłowego, natomiast specyfika macierzyństwa wobec dzieci z ograniczoną sprawnością intelektualną blokuje oczekiwania, o czym świadczą reakcje typu „niczego już nie oczekuję”. Może to być wynikiem utraconych nadziei i marzeń związanych z macierzyństwem (rysunek 4). Ojcowie, podobnie jak matki, nie wiążą oczekiwań z rodzicielstwem. Elementem różnicującym obie grupy ojców są reakcje dotyczące oczekiwań interpersonalnych. Ojcowie dzieci zdrowych oczekują wsparcia w realizowaniu roli ojca, tymczasem ojcowie dzieci niepełnosprawnych intelektualnie liczą na wdzięczność ich dzieci, co może wynikać z wyrzeczeń, które są niejako wpisane w ojcostwo wobec dziecka z ograniczoną sprawnością umysłową.

Czynnik najistotniejszy dla rodzicielstwa wskazywany przez rodziców dzieci pełnosprawnych, to przede wszystkim miłość i odpowiedzialność, natomiast wśród czynników wymienianych przez rodziców dzieci z ograniczoną sprawnością intelektualną znajduje się także opiekuńczość i poświęcenie (rysunek 5). Wyniki te wskazują na istotę miłości i odpowiedzialności jako kategorii definiujących macierzyństwo i ojcostwo, niezależnie od stanu zdrowia dziecka. Rodzicielstwo wobec dziecka z ograniczoną sprawnością intelektualną określane jest ponadto przez pryzmat koniecznych w tej sytuacji wyrzeczeń dorosłych i wielostronnej opieki nad niepełnosprawnym dzieckiem.

Rodzice dzieci zdrowych

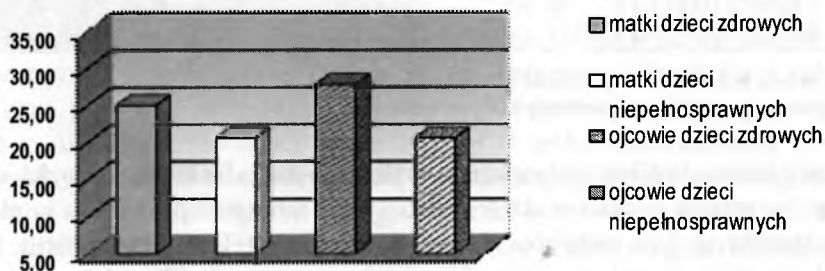
Rodzice dzieci niepełnosprawnych

Rys. 5. Czynniki najistotniejszy dla rodzicielstwa w percepcji rodziców

Analiza statystyczna wyników wskazuje na znaczące różnice w zakresie spójności spostrzegania roli występujące wśród matek ($t = -2,44$ $p = 0,02$). Niższy indeks R u matek dzieci zdrowych ($R = 0,41$) oznacza większe ustrukturywanie ich reprezentacji poznawczej roli rodzicielskiej. Świadczy on, iż matki te mają wyraźniejszą hierarchię czynników uznawanych za ważne dla pełnionej roli. Dla matek dzieci niepełnosprawnych intelektualnie ($R = 0,61$) w rodzicielstwo wpisane są różne, ale równie ważne kategorie. Wśród ojców nie ma istotnych statystycznie różnic pod tym względem. W badanych grupach matek i ojców nie występują również znaczące różnice w zakresie zaangażowania emocjonalnego w pełnioną rolę matki/ojca oraz poziomu zadowolenia z niej.

Badane osoby wykazują istotne statystycznie różnice odnośnie do poziomu zadowolenia z życia, który jest wyższy wśród rodziców dzieci zdrowych ($M = 26,15$ przy maximum $= 35$). Niepełnosprawność dziecka można traktować jako czynnik obniżający ogólny dobrostan, szczególnie u mężczyzn (rysunek 6). Warto zauważyć, że średni wynik rodziców dzieci z ograniczoną sprawnością intelektualną mieści się na granicy pomiędzy stanem zadowolenia i niezadowolenia.

Rys. 6. Poziom zadowolenia z życia rodziców dzieci zdrowych i niepełnosprawnych intelektualnie

Analiza korelacji (współczynnik r -Pearsona) wskazuje na szereg powiązań między zmiennymi. W badanej grupie ustalono istotny związek między zadowoleniem z życia a aprobatą, dezaprobatą i zaangażowaniem emocjonalnym w rolę rodzicielską. Ponadto stopień akceptacji roli rodzicielskiej koreluje ze spójnością spostrzegania roli, a dezaprobatą z poziomem satysfakcji z pełnienia roli rodzicielskiej (tabela 3).

Tabela 3

Wartość współczynnika korelacji r -Pearsona dla istotnych statystycznie zależności w grupie badanych rodziców (N=98)

DOBROSTAN			WAR- R	WDR - I
WAR	WDR	E		
0,26(*)	-0,40(**)	0,23(*)	-0,33(**)	-0,25(*)

** Korelacja jest istotna na poziomie 0.01 (dwustronnie)

* Korelacja jest istotna na poziomie 0.05 (dwustronnie)

Nawiązując do danych przedstawionych w tabeli 3, wyższy poziom aprobaty (WAR) i niższy dezaprobaty roli rodzicielskiej (WDR) współwystępuje z większym poczuciem ogólnego dobrostanu badanych osób, a niższy poziom dezaprobaty roli (WDR) łączy się z większym poczuciem satysfakcji z jej pełnienia (I). Ponadto im większa spójność spostrzegania pełnionej roli (R), czyli większe zorganizowanie kategorii definiujących rodzicielstwo, tym wyższy poziom akceptacji macierzyństwa/ojcostwa (WAR).

Tabela 4

Wartość współczynnika korelacji r -Pearsona dla istotnych statystycznie zależności w porównywanych grupach rodziców

Rodzice dzieci zdrowych			Dobrostan - WDR	Rodzice dzieci niepełnosprawnych			E - R
I				I			
WAR	R	E	WAR	WDR	E		
-0,48 (**)	0,39 (*)	0,43 (*)	-0,56 (**)	0,45 (**)	-0,29 (*)	0,48 (**)	-0,30 (*)

** Korelacja jest istotna na poziomie 0.01 (dwustronnie)

* Korelacja jest istotna na poziomie 0.05 (dwustronnie)

Szczegółowa analiza statystyczna wskazuje na odmienne związki występujące w grupie rodziców dzieci zdrowych i niepełnosprawnych intelektualnie (tabela 4). Dla rodziców dzieci w normie intelektualnej istotny jest związek między stopniem spójności spostrzegania roli (R) a jej aprobatą (WAR) i poczuciem satysfakcji z jej pełnienia (I). Im większa spójność w spostrzeganiu rodzicielstwa, tym większa jest jego akceptacja i satysfak-

cja z niego. Poczucie jakości życia koreluje ujemnie z dezaprobatą roli (WDR) zarówno u matek, jak i ojców dzieci zdrowych. Wyniki wskazują również na związek między emocjonalnym zaangażowaniem w rodzicielstwo (E) a poczuciem satysfakcji z niego (I). Związek ten jest istotny jedynie dla macierzyństwa, wśród ojców jest nieistotny (por. tabele 5 – 6).

W grupie rodziców dzieci niepełnosprawnych umysłowo satysfakcja z rodzicielstwa (I) różnicowana jest przez poziom jej akceptacji (WAR) i nieakceptacji (WDR) oraz poziom zaangażowania emocjonalnego (E), które z kolei koreluje ujemnie z poziomem spójności spostrzegania rodzicielstwa.

Tabela 5

Wartość współczynnika korelacji *r*-Pearsona dla istotnych statystycznie zależności w grupie matek

Matki dzieci zdrowych			Matki dzieci niepełnosprawnych	
I		Dobrostan - WDR	I	
R	E		E	WDR
0,48 (*)	0,54 (*)	-0,64 (**)	0,48 (**)	-0,62 (**)

** Korelacja jest istotna na poziomie 0.01 (dwustronnie)

* Korelacja jest istotna na poziomie 0.05 (dwustronnie)

Jak pokazuje tabela 5 w przypadku matek wychowujących dzieci z niepełnosprawnością intelektualną poczucie satysfakcji z pełnionej roli (I) jest zależne od poziomu emocjonalnego zaangażowania w rolę (E) oraz od stopnia dezaprobaty pełnionej roli rodzicielskiej (WDR). Im mniejsza dezaprobatą macierzyństwa i większe zaangażowanie emocjonalne, tym większa satysfakcja z bycia matką. W grupie matek dzieci zdrowych poziom zaangażowania emocjonalnego (E) także dodatnio koreluje z poziomem satysfakcji z pełnionej roli. Ponadto, im bardziej spójny obraz macierzyństwa (R) mają badane matki, tym większe poczucie satysfakcji z pełnionej przez siebie roli. Jeżeli matka nie akceptuje swojej roli, wówczas zmniejsza się poziom jej zadowolenia z życia.

Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku ojców wychowujących dzieci w normie intelektualnej (tabela 6). Im mniejsza dezaprobatą roli, tym większe poczucie dobrostanu. Tymczasem ojcowie realizujący swoje role wobec niepełnosprawności intelektualnej dziecka doświadczają poczucia satysfakcji z roli (I) w zależności od stopnia zaangażowania emocjonalnego w ojcostwo (E). Im większe zaangażowanie, tym większa satysfakcja. Wyniki analizy pokazują, że w przypadku ojców dzieci z ograniczoną sprawnością umysłową ważny jest poziom spójności spostrzegania roli (R). Od niego bowiem zależy stopień akceptacji swojej roli. Im wyższy poziom spójności spostrzeganej roli, tym większa zgoda na bycie ojcem.

Tabela 6

Wartość współczynnika korelacji r -Pearsona dla istotnych statystycznie zależności w grupie ojców

Ojcowie dzieci zdrowych	Ojcowie dzieci niepełnosprawnych	
WDR -Dobrostan	WAR- R	E - I
-0,56 (*)	-0,39 (*)	0,55 (**)

** Korelacja jest istotna na poziomie 0.01 (dwustronnie)

* Korelacja jest istotna na poziomie 0.05 (dwustronnie)

DYSKUSJA

Pomimo obserwowanego w ostatnich latach zjawiska dynamicznego spadku urodzeń w krajach zachodnich oraz w Polsce²⁷ przeprowadzone badania świadczą o pozytywnych postawach wobec rodzicielstwa. Może to wskazywać na znaczenie macierzyństwa i ojcostwa dla rozwoju człowieka dorosłego²⁸. Rodzicielstwo poszerza spektrum doświadczeń, również o obszary potencjalnie problemowe, których pokonanie może wyzwalać potencjał jednostki. W tym sensie role rodzicielskie stają się szansą rozwojową w dorosłości. Potwierdzeniem tej perspektywy są wypowiedzi osób badanych wskazujące, że rodzicielstwo nie jest spostrzegane w kategoriach strat.

Z badań wynika, że wśród czynników, które mogą mieć wpływ na kształtowanie się postaw wobec pełnienia ról rodzicielskich, niepełnosprawność intelektualna dziecka zajmuje znaczące miejsce. Upośledzenie umysłowe dziecka obniża poziom zadowolenia z życia jego rodziców, szczególnie ojców. Może to wynikać z faktu, iż rodzice dziecka z ograniczoną sprawnością intelektualną, ze względu na dominację opiniodawczej i rehabilitacyjno-terapeutycznej funkcji instytucji udzielających fachowej pomocy, pozostają bez całościowego wsparcia psychicznego²⁹. Tymczasem wsparcie informacyjne i emocjonalne tychże rodziców jest szczególnie ważne, ze względu na częste w ich przypadku poczucie dezorientacji i bezradności³⁰. Podkreśla się, że utwierdzenie w rodzicach przekonania o możliwo-

²⁷ I. Kowalska, *Małżeństwo, rodzina i dziecko w systemie norm i wartości współczesnych społeczeństw europejskich*, [w:] D. Kornas-Biela (red.), *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, Lublin 2001, s. 53-86.

²⁸ D. Kornas-Biela, *Szkola rodzenia szkołą rodzicielstwa*, [w:] D. Opozda (red.), *Rodzicielstwo. Wybrane zagadnienia kontekstów edukacyjnych*, Lublin 2007, s. 245-264.

²⁹ B. Borowska, *Rola poradnictwa rozwojowego w psychologicznym wsparciu rodziny z dzieckiem upośledzonym umysłowo*, [w:] B. Gulla, M. Duda (red.), *Silna rodzina*, Kraków 2009, s. 208-220.

³⁰ I.M. Pedersen, *The Interaction of the Roles of Parents and Case Workers in the Lives of Mentally Retarded Children and Young People*, [w:] J. Eekelaar, P. Šarčević (red.), *Parenthood in modern society. Legal and social issues for the twenty-first century* Dordrecht, Boston 1993, s. 519-532.

ściach skutecznego radzenia sobie z problemami wynikającymi z niepełnosprawności dziecka wpływa na poczucie jakości ich życia³¹.

Warto jednak podkreślić, że niepełnosprawność intelektualna dziecka nie jest czynnikiem, który generuje przede wszystkim negatywne postawy wobec rodzicielstwa. Może to wynikać z faktu, iż „trudnościom, których jest tak wiele podczas wychowania dziecka niepełnosprawnego umysłowo, towarzyszy także wiele radości. Swój udział ma w tym cała rodzina, także dziecko niepełnosprawne. Potrafi ono bowiem nie tylko odbierać dawaną mu miłość, troskę, opiekę, ale także dawać wiele dowodów swego przywiązania oraz odwzajemniać uczucia, którymi jest obdarzane”³².

Badania pokazały, że w przypadku rodziców dzieci niepełnosprawnych intelektualnie możemy mówić o specyfice rodzicielstwa wobec ograniczonej sprawności intelektualnej dziecka. Czynniki mające wpływ na funkcjonowanie w rolach rodzicielskich, to według rodziców dzieci zdrowych przede wszystkim miłość i odpowiedzialność, a w opinii rodziców dzieci niepełnosprawnych intelektualnie opiekuńczość i poświęcenie.

Opieka i wychowywanie dziecka zdrowego dostarcza ogromnej satysfakcji rodzicom, zwłaszcza matce, płynącej z uczestnictwa w rozwoju dziecka. Potwierdzeniem tego są wypowiedzi matek, które nie doświadczyły kryzysu upośledzenia dziecka. Dla nich macierzyństwo, to przede wszystkim spełnienie, radość, miłość, szczęście i coś pięknego. Tymczasem w przypadku dzieci niepełnosprawnych intelektualnie, trudność w jednoznaczonym określaniu ich rozwoju sprawia, że radością macierzyństwa nie jest już samo dziecko, ale jego postępy w rozwoju, nie macierzyństwo jako takie, tylko sukces mierzony rozwojem dziecka³³. I tak według badanych kobiet macierzyństwo wobec niepełnosprawności dziecka, to przede wszystkim oddanie się dziecku. Koszty takiej postawy, to poczucie ograniczenia, utrata niezależności i swobody. Badane matki mówiły także o braku oczekiwań na przyszłość.

Nadmierne obciążenie matki może prowadzić do jej psychofizycznego wyczerpania i zaburzeń w tworzeniu macierzyństwa. Szczególną postacią tych zaburzeń jest „zespół wypalenia się sił”. Wiodącym symptomem tego stanu jest dystans emocjonalny wobec dziecka, utrata wiary we własne kompetencje macierzyńskie, negatywny i pesymistyczny obraz dziecka i w konsekwencji emocjonalne odtrącenie go³⁴.

³¹ E. Marat, *Problemy rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym*, [w:] T. Rostowska (red.), *Jakość życia rodzinnego. Wybrane zagadnienia*, Łódź 2006, s. 235-244.

³² B. Sidor, *Trudności przeżywane przez rodzinę dziecka z niepełnosprawnością umysłową*, [w:] D. Kornas-Biela (red.), *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, Lublin 2001, s. 403.

³³ M. Karwowska, *Macierzyństwo wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie*, Bydgoszcz 2007.

³⁴ T. Gałkowski, *Dziecko autystyczne w środowisku rodzinnym i szkolnym*, Warszawa 1995; A. Maciarz, *Znaczenie więzi emocjonalno-społecznych w tworzeniu macierzyństwa dla niepełno-*

Opieka i wychowanie dziecka z ograniczoną sprawnością intelektualną niejednokrotnie sprawia, że małżeństwo jego rodziców przestaje być intymnym związkiem kobiety z mężczyzną i polega jedynie na współpracy przy rehabilitacji dziecka³⁵. W obliczu problemów i obowiązków małżonkowie zaczynają tracić ze sobą kontakt i pojawia się wzajemna obcość spowodowana upośledzeniem dziecka. Oboje oddalają się od siebie i każde z osobna (mężczyzna szczególnie) ma poczucie, że temu drugiemu już na nim nie zależy³⁶. Znajduje to potwierdzenie w wypowiedziach badanych ojców mających dzieci niepełnosprawne intelektualnie, którym rodzicielstwo oprócz wyrzeczeń i poczucia utraty części siebie kojarzy się także z utratą żony.

Można zaryzykować stwierdzenie, że ojcostwo wobec niepełnosprawności intelektualnej, to ojcostwo trudniejsze niż w przypadku rodzica dziecka zdrowego, przede wszystkim dlatego, że realizowanie się w roli rodzica dla ojca, w większym stopniu niż dla matki uzależnione jest od tego, czy dziecko spełnia oczekiwania i wyobrażenia. Ojciec zmuszony jest więc dokonać rewizji utrwalonych przekonań na temat własnego życia i roli, jaką pełni w rodzinie. Ta nowa jakość nie zawsze jest postrzegana jako coś pozytywnego, zwłaszcza jeżeli ojciec ma poczucie braku nagród społecznych za wysiłek włożony w utrzymanie rodziny i wychowanie dziecka. Stąd też brak spostrzeganych zysków z pełnionej roli wśród badanych ojców doświadczających upośledzenia umysłowego swoich dzieci³⁷.

Z przeprowadzonych badań wynika, że w przypadku rodziców dzieci w normie intelektualnej akceptacja roli i satysfakcja z jej wypełniania są generowane stopniem spójności spostrzegania roli, natomiast dla rodziców dzieci niepełnosprawnych intelektualnie, to zaangażowanie emocjonalne staje się niejako gwarantem satysfakcji z rodzicielstwa. Stopień zaangażowania emocjonalnego wskazuje na motywację, z jaką jednostka angażuje się w rodzicielstwo. W sytuacji rodziców dzieci z ograniczoną sprawnością intelektualną zaangażowanie to jest uzależnione od stopnia akceptacji dziecka upośledzonego umysłowo i siebie jako jego rodzica. Bezwarunko-

sprawnego dziecka. „Szkoła Specjalna”, 2004, nr 2, s. 83-87; M. Kościelska, *Jak żyć z dzieckiem niepełnosprawnym – i czy to musi być nieszczęście*, [w:] B. Kaja (red.), *Wspomaganie rozwoju. Psychostymulacja i psychokorekcja* (t. 3), Bydgoszcz 2001, s. 27-35.

³⁵ M. Karwowska, *Macierzyństwo wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie*, Bydgoszcz 2007.

³⁶ A. Frohlich, *Stymulacja od podstaw*, Warszawa 1998.

³⁷ V. Będkowska-Heine, *Wpływ przewlekłej choroby dziecka na funkcjonowanie w roli ojca*, [w:] B. Cytowska, B. Winczura (red.), *Dziecko chore. Zagadnienia biopsychiczne i pedagogiczne* Kraków 2007, s. 53-78; F. Buczyński Ofm, *Funkcjonowanie ojców w sytuacji zagrożenia życia ich dziecka*, [w:] D. Kornas-Biela (red.), *Oblicza ojcostwa*, Lublin 2001, s. 390-405.

wa akceptacja jest najbardziej pożądaną postawą rodzicielską wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie³⁸.

Nie jest to jednak zadanie łatwe. Rodzice dziecka z niedorozwojem intelektualnym znajdują się bowiem w specyficznej sytuacji doznaniowej, która wymusza spojrzenie na swoje życie z innej perspektywy oraz zmianę sposobu życia i przewartościowanie go. Wobec takiego wyzwania jednostka doświadcza powinności ustosunkowania się do własnej sytuacji, do „apelu”, jaki kierowany jest w jego stronę w postaci zadań, wynikających z konkretnej sytuacji życiowej³⁹. Akceptowanie i przystosowanie się do tego, czego nie można zmienić, wymaga dużego wysiłku, ale kiedy się to uda rodzice osiągną spokój i zdolność zaangażowania się w trud wychowania dziecka niepełnosprawnego intelektualnie bez udziału skrajnie negatywnych emocji, a jednocześnie potrafią zaakceptować swoje rodzicielstwo wobec dziecka z niepełnosprawnością intelektualną, dostrzegając w nim pozytywne elementy⁴⁰.

Reasumując, rodzicielstwo wnosi w życie dorosłego i jego rozwój nowe doświadczenia oraz oczekiwania z nimi związane. Jak wskazują przeprowadzone badania specyfika opieki nad dzieckiem z ograniczoną sprawnością intelektualną powoduje modyfikację percepcji rodzicielstwa.

LITERATURA

- Aristoteles (384-322.C. - 2008), *Polityka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Przekład i opracowanie Ludwik Piotrowicz, Warszawa
- Bakiera L. (2009), *Generatywność rodziców jako wartość rozwojowa rodziny*, [w:] B. Harwas-Napierała (red.), *Rodzina jako wartość w rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań
- Bańka A. (2007), *Ewolucja teorii przywiązania w ujęciach rozwojowych i fenomenologicznych: dwie tradycje, ich badacze i przenikania*, [w:] J. M. Brzeziński (red.), *Psychologia. Między teorią, metodą i praktyką*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań
- Będkowska-Heine V. (2007), *Wpływ przewlekłej choroby dziecka na funkcjonowanie w roli ojca*, [w:] B. Cytowska, B. Winczura (red.), *Dziecko chore. Zagadnienia biopsychiczne i pedagogiczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Poznań
- Borowska, B. (2009), *Rola poradnictwa rozwojowego w psychologicznym wsparciu rodziny z dzieckiem upośledzonym umysłowo*, [w:] B. Gulla, M. Duda (red.), *Silna rodzina*, Wydawnictwo św. Stanisława BM, Poznań

³⁸ J. Kostrzewski, *Z zagadnień psychologii dziecka upośledzonego umysłowo*, Warszawa 1978.

³⁹ K. Popielski, *Neotypyczny wymiar osobowości*, Lublin 1994.

⁴⁰ H. Borzyszkowska, *Sytuacja rodzin dzieci niepełnosprawnych intelektualnie w środowisku społecznym*, [w:] D. Lotz, K. Wenty (red.), *Diagnoza dla osób niepełnosprawnych*, Szczecin 2002, s. 56-60.

- Borzyszkowska H. (2002), *Sytuacja rodzin dzieci niepełnosprawnych intelektualnie w środowisku społecznym*, [w:] D. Lotz, K. Wenty (red.), *Diagnoza dla osób niepełnosprawnych*, Agencja Wydawnicza Kwadra, Szczecin
- Buczynski Ofm F. (2001), *Funkcjonowanie ojców w sytuacji zagrożenia życia ich dziecka*, [w:] D. Kornas-Biela (red.), *Oblicza ojcostwa*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin
- Czapiński J. (1978), „*Koło*” - *Shalita* Kwestionariusz Stylu Spostrzegania, „*Materiały do nauczania psychologii*”, 3, 4
- Diener E., Lucas R.E., Oishi S. (2008), *Dobrostan psychiczny. Nauka o szczęściu i zadowoleniu z życia*, [w:] J. Czapiński (red.), *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, Lublin: Wydawnictwo Naukowe PWN, Lublin
- Erikson E.H. (1980/2004), *Identity and the Life Cycle*. New York - London, [w:] W. Norton & Company, Inc./ *Tożsamość a cykl życia*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań
- Erikson E.H. (1982/2002), *The Life Cycle Completed*. New York - London, [w:] W. Norton & Company, Inc./ *Dopełniony cykl życia*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań
- Frohlich A. (1998), *Stymulacja od podstaw*, WSiP S.A., Warszawa
- Galkowski T. (1995), *Dziecko autystyczne w środowisku rodzinnym i szkolnym*, WSiP. Warszawa
- Grygielski M. (2001), *Rola rodziny w kształtowaniu postaw wobec własnego rozwoju*, [w:] D. Kornas-Biela (red.), *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin
- Harwas-Napierała B. (2001), *Zachodni model niezależności w wychowaniu rodzinnym. Uwagi krytyczne*, „*Problemy Rodziny*”, 2
- Havighurst R.J. (1981), *Developmental Tasks and Education*, New York, Longman, London
- Jelonkiewicz I. (1992), *Radzenie sobie rodziców z chorobą dziecka-wybrane zagadnienia*, „*Nowiny Psychologiczne*”, 4
- Kamińska-Reyman J. (1995), *Rodzice zagubieni w rzeczywistości*, [w:] I. Heszen-Niejodek (red.), *Doświadczenie kryzysu - szansa rozwoju czy ryzyko zaburzeń?*, Wyd. UŚ, Katowice
- Karwowska M. (2007), *Macierzyństwo wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz
- Kornas-Biela D. (2007), *Szkoła rodzenia szkołą rodzicielstwa*, [w:] D. Opozda (red.), *Rodzicielstwo. Wybrane zagadnienia kontekstów edukacyjnych*, Wydawnictwo KUL, Lublin
- Kostrzewski J. (1978), *Z zagadnień psychologii dziecka upośledzonego umysłowo*, WSPS, Warszawa
- Kościelska M. (2001), *Jak żyć z dzieckiem niepełnosprawnym - i czy to musi być nieszczęście*, [w:] B. Kaja (red.), *Wspomaganie rozwoju. Psychostymulacja i psychokorekcja* (t. 3), Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz
- Kotre J. (1996), *Outliving the Self. How We Live on in Future Generations*, W.W. Norton, New York
- Kotre J. (1999), *Make It Count. How To Generate a Legacy That Gives Meaning to Your Life.: The Free Press, New York*
- Kowalska I. (2001), *Małżeństwo, rodzina i dziecko w systemie norm i wartości współczesnych społeczeństw europejskich*, [w:] D. Kornas-Biela (red.), *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin
- Levinson D.J. (1986), *A conception of adult development*, „*American Psychologist*”, 41
- Lydon J.E., Zanna M.P. (1990), *Commitment in the face of adversity: A value-affirmation approach*, „*Journal of Personality and Social Psychology*”, 58, 6
- Maciarz A. (2004), *Znaczenie więzi emocjonalno-społecznych w tworzeniu macierzyństwa dla niepełnosprawnego dziecka*, „*Szkoła Specjalna*”, 2

- Marat E. (2006), *Problemy rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym*, [w:] T. Rostowska (red.), *Jakość życia rodzinnego. Wybrane zagadnienia*, Wyższa Szkoła Informatyki, Łódź
- Minczakiewicz E. (2003), *Dziecko niepełnosprawne: rozwój i wychowanie*, Impuls, Kraków
- Nomaguchi K.M., Milkie M.A. (2003), *Cost and Rewards of Children: The Effects of Becoming a Parent on Adults' Lives*, „Journal of Marriage and Family”, 65
- Opozda D. (2007), *Wprowadzenie*, [w:] D. Opozda (red.), *Rodzicielstwo. Wybrane zagadnienia kontekstów edukacyjnych*, Wydawnictwo KUL, Lublin
- Pisula E. (1998), *Psychologiczne problemy rodziców dzieci z zaburzeniami rozwoju*. Wydawnictwo UW, Warszawa
- Pedersen I.M. (1993), *The Interaction of the Roles of Parents and Case Workers in the Lives of Mentally Retarded Children and Young People*, [w:] J. Eekelaar, P. Šarčević (red.), *Parenthood in modern society. Legal and social issues for the twenty-first century*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, Boston
- Popielski K. (1994), *Neotypyczny wymiar osobowości*, RW KUL, Lublin
- Popielski K. (2002), *Rodzina jako lokus sensus*, „Studia Pelpińskie”, 33
- Przywarka I. (2003), *Rodzina w sytuacji choroby*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, 15
- Rostowska T. (2006), *Rozwojowe aspekty jakości życia rodzinnego*, [w:] T. Rostowska (red.), *Jakość życia rodzinnego. Wybrane zagadnienia*, Wyższa Szkoła Informatyki, Łódź
- Sidor B. (2001a), *Ojciec w rodzinie z dzieckiem z niepełnosprawnością umysłową*, [w:] D. Kornas-Biela (red.), *Oblicza ojcostwa*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin
- Sidor B. (2001b), *Trudności przeżywane przez rodzinę dziecka z niepełnosprawnością umysłową*. [w:] D. Kornas-Biela (red.), *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin
- Skórczyńska M. (2007), *Przewlekła choroba dziecka w aspekcie realizacji zadań życiowych jednostki i rodziny*, [w:] B. Cytowska, B. Winczura (red.), *Dziecko chore. Zagadnienia biopsychiczne i pedagogiczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków
- Twardowski A. (1999), *Sytuacja rodzin dzieci niepełnosprawnych*, [w:] I. Obuchowska (red.), *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa
- Zalewska M. (1999), *Trudne macierzyństwo*, [w:] D. Kornas-Biela (red.), *Oblicza macierzyństwa*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin

PARENTHOOD FROM THE PERSPECTIVE OF PARENTS OF A CHILD MENTALLY FIT AND A CHILD MENTALLY HANDICAPPED

Summary

It has been assumed in the article that parenthood is one of the basic fields of activity of adults which makes it possible to fulfil essential needs and constitutes an important element of their sense of identity. On the basis of the conducted research it was attempted to make a psychological analysis of motherhood and fatherhood from the perspective of adult people playing parent roles to fully fit children and those with limited mental abilities. The attitude towards parenthood is primal in relation to parental attitude understood as a relation to a particular child and its behaviour. The reported results, proving dominance of positive attitude towards motherhood and fatherhood, show that the child and its intellectual condition affect the perception of parenthood which in the case of care of a handicapped child is exposed to a series of specific difficult situations.